

მთიულთა გვარები მხსენიში

დიდი სამამულო ომის შემდგომ პერიოდში, 1944 წლის დეკემბერში დაიწყო აღმოსავლეთ მთიანეთიდან ხალხის ჩამოსახლება ასპინძის რაიონის მთელ რიგ სოფლებში: იღუმალა, ოშორა, საყუდაბელი, ორგორა, ღობიეთი, ახალშენი, ხერთვისი, რუსთავი, ოთა. ჩამოთვლილ სოფელთაგან დღეს ზოგიერთი ნასოფლარია (ახალშენი, ღობიეთი, ინდუსა). ჩამოსახლებული მთიელი მოსახლეობის გვარებია: აბულაძე, ავციაური, ბედოიძე, ბიბილაშვილი, ბუთხუზი, ბურდული, ბუჩუკური, გოგიშვილი, გულბათაშვილი, ვეშაგური, თეთრაძე, კობაიძე, ლაზვიაშვილი, ლალიაშვილი, მამულაიძე მელიქიშვილი, ნაღობაიძე, ნაზღაიძე, ნარიმანიძე, ობგაიძე, პაპიაშვილი, საქიძე, სეთურიძე, სვიანაიძე, სისაური, სუარიძე, უშარიძე, ქავთარაძე, ქარჩაიძე, ქურციკაშვილი, შალვაშვილი, შიოლაშვილი, ჩოხელი, ციხელაშვილი, წამალაიძე, წიკლაური, წყარუაშვილი, ჭიკაიძე, ჯიქური, ჯუხარაშვილი, და სხვა.

სტატიაში მსჯელობა გვექნება ორი გვარსახელის (ბედოიძე, კობაიძე) და მათგან მომდინარე შტო-გვგართა შესახებ.

დღესაც აღმოსავლეთ მთიანეთში (მთიულეთი) თითოეული გვარითაა დასახლებული თითო სოფელი. „გვაროვნული დასახლების სამაგალითო მხარედ ქართულ საისტორიო ლიტერატურაში დასახელებულია მთიულეთი, სადაც პირწმინდად ერთი გვარის მოსახლეობით გაშენებული სოფელი დღესაც მრავალგანაა (ჭყონია, 1955: 13). სერგი მაკალათიას იგივე აზრი აქვს გამოთქმული მთიულთა ყოფისადმი მიძღვნილ თავის წიგნებში, მაგ., „მთიულეთში“ იგი წერს: „მთიულეთის“ მოსახლეობა ჯერ კიდევ საგვარეულოებად არის დაჯგუფებული. (ძველი თემური ყოფის დამახასიათებელი მრავალი სოფელი ერთი გვარითაა დასახლებული და სოფელი ამ გვარის სახელს ატარებს. მაგ. ბეგოთ კარში - ბეგოიძეები, ზაქათკარში - ზაქაიძეები, ჩოხში - ჩოხელები, ბედოთკარში - ბედოიძეები.

ბედოიძეები წარმოშობით ფასანაურიდან არიან. სოფ. ბედონი, სადაც მხოლოდ ამ გვარის ხალხი ცხოვრობს (სოფელი დუშეთის რაიონში ქვეშეთის სოფ. საბჭოში) მთიულეთის ქედის სამხრეთ - დასავლეთ კალთაზე მდ. არაგვის მარცხენა ნაპირის ს.დ. 1400 მ. დუშეთიდან 69 კმ. მთიულეთის კოლ-ბა. საშ. სკოლა სოფ. ქვეშეთში 2 კმ. (ქს.ე.: 266, თ-2).

ბედოიძეთა გვარის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში საინტერესო მოსაზრება აქვს ი. ახუაშვილს „გვარსახელი მომდინარეობს საკ. სახელიდან „ბედო“. ძირეული ანთროპონიმი ზოგჯერ გადმოცემულია გარკვეული ბრუნვის ფორმით. ამ მხრივ ყველაზე პროდუქტიულია ნათესაობითი და წოდებითი. განსაკუთრებით ხშირია ამისთანა სახელები მთაში (ხევსურეთი, თუშეთი, ფშავი): „შმაგო, ჩითო, ჩანკო, ცაცო, ძიკო, ციფო, ცუკო, ჭრელო, ხარო, ბედო და ა.შ.“ (დლონტი, 1967: 14-15), რომელსაც თან ერთვის გვარის მაწაროებელი -ძე სუფიქსი.

ბედოიძე (1774) საკ. სახ. ბედო (მაისურაძე, 1990: 33). მთიულეთში ბედოიძეები ცხოვრობდნენ: ბედოთ-კარი (მღეთის თემი) ამჟამად ბედონი (ბედოიძეთა სოფელი) 1774 წელს აღწ. მოიხსენიებიან: ბედოიძე მარზაბეგის შვილი, ჯანუყოს შვილი, თამაზის შვილი, ელისბარის შვილი, ნადირას შვილი, ბერას შვილი, ხოსროს შვილი, გიას შვილი. ბედოიძეებს რქმევიათ სახელები: გია, კურდღელა, თამაზა, ამოან, კაცია, ელიზბარა, დათუნა, აბრამა, ნასყიდა, პატარკაცი, ბედიანი, გიორგი, სეხნია, დოლა, იამან, ივანე (ჯილავედარი), გუღია (მეჯინიბე) და სხვა (ვახუშტი, 441). 1873 წ. დიდ თონეთში მოიხსენიებიან სიმონ და სოსია ბედოიძეები (სცხსა, ფ. 254, №3, საქმე №127 აღწ. №319, ფურც. 175-209). თეთრი წყარო, დიდი თონეთი (ახუაშვილი, 1994: 265)

ბედოიძეთა გვარი მდიდარია შტო-გვარებით, რომელთაც წარმოგიდგენთ ანბანთრიგზე დაწყობილს: აბრამიანი, დავითიანი, თამაზიანი, მჭედლიანი, ნადირაანი, შიოლაანი.

აბრამიანი – სახელწოდება საგვარეულო სახელის წინაპარს უკავშირდება, რომელმაც სათავე დაუდო გვარის განაყარს. აბრამი – (ებრ.) „მამა მრავალთა“, „მამა მრავალი ხალხისა“ – სხვაგვარი ახსნით: „მამა სიმაღლის“ ან „მაღალი მამა“, აქედანაა გვარები აბრამიშვილი, აბრამიძე, აბრამია (ჭუმბურიძე, 1966: 132).

ე. ი. აბრამის განაყარს აბრამიანი შეერქვათ.

მჭედლიანი – ბედობითა თითქმის ყველა შტო-გვარი საკუთარ სახელთან არის დაკავშირებული გარდა დასახელებულისა. მჭედლიანის წინაპარი ყოფილა მჭედელი. არც არის გასაკვირი, რომ ხელობის სახელი აისახოს გვარის განაყარის სახელწოდებაში. ცნობილი მეცნიერი ზ. ჭუმბურიძე გვარებში გამოყოფს სემანტიკურ ჯგუფებს, რომლებმაც საფუძველი ჩაუყარეს ახალ გვარსახელებს. „ბევრი გვარი წარმოშობილა ხელობის ან თანამდებობის აღმნიშვნელი სიტყვებისგან ამ მხრივ ხელობათა შორის განსაკუთრებული პატივი რგებია მჭედელს. მჭედელი მართლაც ყოველი სოფლისათვის აუცილებელი და უმნიშვნელოვანესი ხელოსანი იყო. ამიტომაც, რომ მჭედლის აღმნიშვნელი გვარები მრავლად გვხვდება მსოფლიოს თითქმის ყველა ენაში. ქართულში ასეთი გვარებია: მჭედლიძე, მჭედლიშვილი, მჭედლიანი, ჭედია, ნალბანდიშვილი (ნალბანდიც მჭედელია, რომელიც მუშა პირუტყვს ჭედავს). მჭედელს მეგრულად ჭკადუ ჰქვია, აქედანაც ჭკადუა, სვანურად მუშეიდ საიდანაც მივიღეთ გვარი მუშეულიანი“ (ჭუმბურიძე, 1966: 33).

ნადირაანი – შტო-გვარის სახელწოდება მიღებულია ნადირ//ნადირა ფუძისგან. თავდაპირველად, ნადირა – საკ. სახელი მიღებულია არაქართულ, კერძოდ, აღმოსავლურ ფუძეზე დართულ საკუთარ სახელთა მაწარმოებელი – ა სუფიქსით. მოგვიანებით ეტაპზე ხდება ამ ფორმის გაგვარსახელება, რის შედეგადაც ჩნდება გვარი ნადირაშვილი, ნადირაძე...

ნადირა – აღმოსავლური სახელისაგანაა მიღებული და „რჩეულს“ ნიშნავს და არა „მხეცის“ აღმნიშვნელი სიტყვისაგან (ჭუმბურიძე, 1987: 301). სავარაუდოა, რომ ამ გვარის წარმომადგენელი მართლაცდა გამორჩეული იყო მთელ გვარში და ამიტომ შეარქვეს გვარის განაყარს მისი სახელი.

ბედობითა გვარს სისხლისმძიერი ნათესაობა აკავშირებს შემდეგ გვარებთან: უშარიძე, ნადიბაძე, სვიანაძე. მათ შორის ეგზოგამია მტკიცადაა დაცული.

მათი სალოცავია ბედოთ საღვთო.

კობაიძეთა გვარის წინაპარი ჩამოსულა მთიულეთიდან სოფ. წინკობანიდან, სადაც ამ გვარის ხალხი ცხოვრობს დღესაც. გვარის ფუძე უკავშირდება საკუთარ სახელს „კობა“ (ქართ.), მიჩნეულია იაკობის შემოკლებულ ვარიანტად. მისგან წარმოქმნილი გვარებია: კობაიძე, კობიაშვილი (ჭუმბურიძე, 1966: 154), მაგრამ ამგვარი დაკავშირება გვიანდელი ამბავი უნდა იყოს, ყოველ შემთხვევაში კობა ქართულში დამოუკიდებელ სახელად არის ქცეული. კობა//კობაი მამაკაცის სახელად მიაჩნია ალ. ლლონცსაც, (1967: 94).

ი. ახუაშვილთან დასახელებული გვარის შესახებ ვკითხულობთ შემდეგს:

კობაიძე (1774წ) საკუთარი სახელი კობა, სარეკომ. სია. 18. კობა/ი. ხევ. (მაკაღათია, 1930: 168). კობა (ნორმები, 1986: 233). შტო-გვარები: ბეჟანიანი, ლაბიანი, მახარიანი, მგლიანი. (მაკაღ. მთიულ. 78.) „კობაიძის წინაპარი აქ (მთიულეთში) ოსეთიდან შემოსულა, რასაც ხალხური თქმულება ვახტანგ გორგასლანის ოსეთთან ბრძოლას უკავშირებს. როდესაც ვახტანგის ოსბაყათარი დაუმარცხებია, მისთვის ტყვეები წაურთმევია და ამ ტყვეებში კობაიძის წინაპარი რეულა, რომელსაც მთიული ქალი შეურთავს და კობათკარში (ჩირიკი) დასახლებულა (მაკაღათია, 1930: 80) ამავე ძირისაა: კობაღაევა, კობაღაძე, კობაური, კობაჩიშვილი, კობაიძე, კობელაშვილი, კობეშავიძე, კობინაშვილი, კობიძე: კობიანთკარი სოფელია დუშეთის რაიონში“ (მაისურაძე, 1990: 89-90).

კობაიძეები ძირითადად, იდუმალასა და ხერთვისში ცხოვრობენ. სოფ. იდუმალა ორ ნაწილად იყოფა, გაღმა მხარეს – ლაშხევს ვეძახით. ლაშხევშიც არიან კობაიძეები, სინამდვილეში მათ გვარი აქვთ გადაკეთებული. იყვნენ მამულაიძეები და გახდნენ კობაიძეები. წარმოშობით ისინი დოლასქელიდან, (მთიულეთიდან) არიან. გვარი იქვე გადაუკეთებიათ და შემდეგ ჩამოსახლდნენ. მათ მეტსახელად ჭეხილანთაც ვეძახიან (ჭექდნენ ლაპარაკის დროს). კობაიძეთა გვარში გამოიყოფა შტო-გვარები: გიორგანი, ლაბიანი, ლაზარიანი და შალიკიანები.

შალიკიანების საგვაროვნო სახელწოდება წინაპრის სახელს უკავშირდება. დიდ პაპას რქმევია შალიკა, რომელმაც საფუძველი დაუდო შტო-გვარს. შალიკა – შალვას კინობითი ვარიანტი უნდა იყოს. შალიკა, შალიკო, შალუტა -კინობითი ვარიანტებია, რომლებმაც საფუძველი დაუდეს გვარებს: შალვაძე, შალვაშვილი, შალიკაშვილი, შალუტაშვილი (ჭუმბურიძე, 1987: 374). ადვილად შესაძლებელია, შალიკა ფორმიდან მიგველო გვარი შალიკაშვილი, შალვაძე. მეტად საინტერესოა, იღ. მაისურაძის მოსაზრება დასახელებულ ფორმასთან დაკავშირებით: შალიკა - საკუთარი სახელია. მსხვილი ფეოდალური საგვარეულო ძვ. საქართველოში, წინარე გვარი როჭიკაშვილი ყოფილა: „როჭიკაშვილი არის შალიკაშვილი, მოვიდა სამცხიდან;“ ვახუშტი, 1973: 34). საინტერესო სურათს იძლევა - იან სუფიქსით ნაწარმოები ფორმა შალიკიანი//შალიკიანები, შალიკიანი-თი//შალიკიანები, რომელთაც დღესაც აქტიურად ვიყენებთ. ფუძე საგვაროვნო სახელწოდებისა არის შალვა. (ებრ). „მშვიდობა“ შესაძლოა, შავლეგოს ვარიანტს წარმოადგენდეს.“ შალვას ადრინდელი ფორმა შაველა>შავლა შემონახულია გვარებში: შავლაძე, შაველიძე, შაველაშვილი, შავლიშვილი. შალვა თორეღთა საგვარეულო სახელი იყო. ცნობილია თამარ მეფის დროინდელი გამოჩენილი მეომარი და სარდალი შალვა თორეღი (ახალციხელი). შალვა ერქვა ბევრ სხვა ისტორიულ პიროვნებებს, რომელთა შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია XVII ს-ში აჯანყების მეთაური შალვა ქსნის ერისთავი, რომელიც თავის შვილ ელიზბართან და ბიძინა ჩოლოყაშვილთან ერთად მოწამეობრივი სიკვდილით მოკლეს 1661 წელს (ჭუმბურიძე, 2003: 210-211)

ლაბიანი - მგავსი ტიპის შტო-გვართა სახელებს ვხვდებით ილია მაისურაძესთანაც (მაისურაძე, 1990: 89). საგვაროვნო სახელწოდება უკავშირდება წინაპრის საკუთარ სახელს ლაბა (ლაფია). ამავე ძირისაა: ლაბაური, ლაბაიძე, ლაბახუა, ლაბუჩიძე, ლაფაური, ლაფაჩი და ა.შ. (მაისურაძე, 1990: 94).

ჩანს, შტო-გვარს სახელი წინაპარმა ჩაუყარა. მამაკაცის საკუთარ სახელად ლაბა დადასტურებულია აღ. ღლონტონაც (ღლონტი, 1967: 97).

ლაზარიანი - საგვაროვნო სახელწოდება მამაკაცის პირ-სახელს უკავშირდება. ელიაზარ(ებრ) „ღეთის შემწეობა“, ღეთის წყალობა“ (სიტყვასიტყვით „ღმერთია შემწე“), ამ ფორმით ქართულში ნაკლებად გვხვდება, მაგრამ გავრცელებულია მისგან მიღებული სახელი „ლაზარე“, რომლის მეშვეობით ნაწარმოებია გვარი „ლაზარაშვილი“ (ჭუმბურიძე, 1966: 144-145). როგორც ჩანს, ლაზარიანი - შტო-გვარს წინაპრის პატივსაცემად დაარქვეს.

გიორგაანი - საგვაროვნო სახელწოდება წინაპრის სახელს უკავშირდება, წინაპარს გიორგი რქმევია. სახელი არაქართული, ბერძნული წარმოშობისაა, რომელიც საფუძვლად დაედო შემდეგში შტო-გვარის ჩამოყალიბებას, რაც ჩვეულებრივი მოვლენაა ანთროპონიმისათვის.

საქართველოში განსაკუთრებული მოწონებით სარგებლობს სახელი გიორგი. ამ სახელის გავრცელებას ხელს უწყობდა ის გარემოება, რომ საქართველოში წმ. გიორგი მიჩნეული იყო ყველაზე დიდ წმინდაად. ამ სახელის ფართოდ გავრცელების მოწმე მისგან ნაწარმოები გვარებია: გიორგაძე, გორგიძე, გორგაძე, გოგიშვილი, გოგინაშვილი, გოგატაძე, გოგიტიძე.

2014 წლის მონაცემებით, იდუმალაში ცხოვრობს კობაძეთა 4 კომლი. მათ სისხლისმიერი ნათესაობა აკავშირებთ ობგაძეებთან, წყარუაშვილებთან და მამულაიძეებთან. ინფორმატორთა გადმოცემით, დასახელებული გვარები ერთი ძირისაა. მათი სალოცავია წმ. გიორგი. გარდა მთიულებისა, კობაძეები მოხვევებიც არიან და ცხოვრობენ ყაზბეგში.

უშარიძე, ნადიბაძე, სვიანაძე – ერთი ძირის გვარებია.

დღვანდელი მონაცემებით, იდუმალაში ცხოვრობს 1 კომლი.

ხემოდასახელებული გვარსახელების (ბედოიძე, კობაძე) ფუძე ძირითადად, უკავშირდება მამაკაცთა პირსახელებს: ბედო და კობა, რომელთაც, სათავე დაუდეს ახალი გვარების ფორმირებას. ბედოიძეთა გვარის შტო-გვარებია: აბრამიანი, დავითიანი, მჭედლიანი, თამაზიანი, ნადირაანი, შიოლაანი, ხოლო კობაძეთა საგვაროვნო სახელწოდებანია: გიორგაანი, ლაბიანი, ლაზარიანი, შალიკიანი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ახუაშვილი, 1994: ახუაშვილი ი., ქართული გვარსახელები, I თბილისი, 1994 წ.

ვახუშტი ბატონიშვილი, 1973: ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. IV, თბ., 1973.

მაისურაძე, 1990: მაისურაძე ი., ქართული გვარსახელები, თბ., 1990 წ.

მაკაღათია, 1930: მაკაღათია ს., მთიულეთი, თბ. 1930.

ნორშვილი, 1986: თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები, 1986.

ქსე, 1975: ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. II, თბ., 1975 წ.

დლონტი, 1967: დლონტი ალ., ქართველური საკუთარი სახელები (ანთროპონიმთა ლექსიკონი) გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1967 წ.

ჭუმბურიძე, 1966: ჭუმბურიძე ზ., რა გქვია შენ თბ., 1966 წ.

ჭუმბურიძე, 1987: ჭუმბურიძე ზ., დედაენა ქართული, თბ., 1987.

ჭყონია, 1955: ჭყონია ი., ქორწინების ინსტიტუტი მთიულეთში, თბ. 1955 წ.

Lamzira Kobaidze

SURNAMES OF MTIULEBI IN MESKHETI

Summary

Roots of surnames (Bedoidze, Kobaidze) are associated with men such as a: Bedo, Koba, which helped to create new surnames.

The branch of Bedoidzes surname are: Abramiani, Davitiani, Mchedliani, Tamaziani, Nadiriani, Shiolaani but Kobaidzes surnames are connected to: Giorgaani, Labiani, Lazariani, and Shalikiani.